

ارزیابی قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی در شهر ساحلی عسلویه

اکبر کیانی* - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زابل
فرضعلی سالاری سردری - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زابل

پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۰۷/۱۸   تأیید نهایی: ۱۳۹۱/۰۲/۲۷

چکیده

در طول چند دهه‌ی اخیر با تغییر بنیادهای شهرنشینی و دگرگونی در مفاهیم کار، سکونت و فراغت، فضاهای عمومی به یکی از نیازها و ضرورت‌های اساسی جوامع بشری و یکی از دغدغه‌های برنامه‌ریزان و مدیران بدل شده است. هدف از این نوشتار، بررسی و تحلیل وضعیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی همچون پارک، خیابان و بازار در شهر عسلویه با توجه به رشد شتابان فیزیکی - کالبدی آن از سال ۱۳۷۷ (همزمان با آغاز فعالیت-های منطقه‌ی ویژه‌ی اقتصادی انرژی پارس جنوبی)، افزایش جمعیت شهر و منطقه‌ی عسلویه و نقش‌پذیری آینده‌ی شهر در سطح ملی و جهانی است. روش پژوهش این مطالعه توصیفی - تحلیلی و برپایه‌ی مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی‌های میدانی و پرسش‌نامه است. در تحلیل نتایج نهایی، شاخص‌های قابلیت دسترسی از روابط معیار نسبی دسترسی، فرصت تجمع و رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی و در ارزیابی کاربرد بهینه‌ی آن نیز، شاخص‌های سازگاری، مطلوبیت و آسایش مورد استفاده قرار گرفته شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که پارک ساحلی نگین با معیار نسبی دسترسی ۶/۴۲۸ بهترین رتبه‌ی دسترسی (۹/۵) و وضعیت را از لحاظ کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی دارد و در مقابل آن، خیابان دولت با ۹۸ درصد و بازار شهر با رتبه‌ی دسترسی (۴/۷) و ۹۷/۵ درصد از دیدگاه شهروندان پایین‌ترین کیفیت و مطلوبیت در ارزیابی کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی داشته است. همچنین پایین‌ترین معیار نسبی دسترسی ۱۸/۷۵، فرصت تجمع ۲۲۸ و رتبه‌ی دسترسی ۳/۹۹ مربوط به خیابان جمهوری اسلامی است. در پایان نیز پیشنهادها و راهکارهایی برای استفاده و دسترسی آسان افراد و گروه‌های اجتماعی ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: شهرهای ساحلی، قابلیت دسترسی، کاربرد بهینه، فضاهای عمومی، بندر عسلویه.

مقدمه

در طول چند دهه‌ی اخیر با تغییر بنیادهای شهرنشینی و دگرگونی در مفاهیم کار، سکونت و فراغت، فضاهای عمومی و فراغتی به یکی از نیازها و ضرورت‌های اساسی جوامع بشری و یکی از دغدغه‌های برنامه‌ریزان و مدیران بدل شده است، به‌گونه‌ای که در مقررات منطقه‌بندی جدید، ایجاد فضاهای عمومی یکی از کاربری‌های اصلی شهری پذیرفته شده است. فضاها و عرصه‌های عمومی، یکی از موارد ضروری و اساسی زندگی روزمره‌ی شهری و مهم‌ترین بخش شهرها به‌شمار می‌روند. در چنین فضاهایی، انواع فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جریان می‌یابد و بیشترین ارتباط و تعامل میان انسان‌ها رخ می‌دهد، این فضاها تمام بخش‌های بافت شهری را که مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری (دیداری) دارند، دربرمی‌گیرند.

فضاهای عمومی، نقش بسیار مهمی در توسعه‌ی پایدار شهرها دارند و اهمیت آن در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، مسائل بهداشتی و... در ادبیات برنامه‌ریزی و طراحی شهری است. دسترسی به فضاهای عمومی، نشان‌دهنده‌ی کیفیت زندگی بوده و آثار قابل توجهی در جنبه‌های گوناگون اجتماع و شهروندان (زنده نگه‌داشتن زندگی شهری، مشارکت، تعامل اجتماعی، رفاه شهروندان) و فضاهای شهری (چشم‌اندازهای زیبا، نشاط و شادابی) دارند.

مراحل توسعه و گسترش شهر عسلویه در دو مرحله‌ی پیش از فعالیت‌های صنعتی و پس از فعالیت‌های صنعتی (۱۳۷۷) در منطقه‌ی اقتصادی پارس جنوبی تقسیم‌بندی می‌شود. بر این اساس با توجه به رشد ناهماهنگ میان فعالیت‌های صنعتی منطقه‌ی اقتصادی پارس جنوبی و شهر عسلویه، افزایش مهاجران به منطقه، نقش خدماتی شهر و همچنین برنامه‌ریزی و فعالیت‌های انجام شده در شهر، بر اساس دید اقتصادی و تجاری و برتری فضاهای شخصی (کاربری شخصی - تجاری) بر فضاهای عمومی، بالا بودن قیمت زمین، مسائل و مشکلات در زمینه‌ی امکانات ارتباطی (شبکه‌بندی شهر)، کاربری اراضی، خدمات رفاهی، اداری و... و نقش‌پذیری آینده‌ی شهر عسلویه در سطح ملی و جهانی، ضرورت ارزیابی و برنامه‌ریزی فضاهای عمومی برای توسعه‌ی پایدار شهری و برنامه‌ریزی در راستای سلامت، آسایش و رفاه شهروندان و ایجاد محیط‌های شاد در شهر ضروری به‌نظر می‌رسد.

بر اساس موارد بالا سؤال پژوهش به‌صورت زیر طرح شده است:

- قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی در شهر ساحلی عسلویه تحت تأثیر چه عواملی است؟
- با توجه به موضوع، سؤال و محدوده‌ی مورد مطالعه، مهم‌ترین اهداف پژوهش به شرح زیر هستند:
- ارزیابی وضعیت کنونی فضاهای عمومی شهر ساحلی عسلویه از نظر قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی آن، از دیدگاه استفاده‌کنندگان.
- پیشنهادها و ارائه‌ی راهکارهایی برای استفاده و دسترسی آسان گروه‌های اجتماعی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی بندر عسلویه.

مبانی نظری

فضای شهری و فضاهای عمومی

واژه‌ی فضای شهری به دو گونه تعریف می‌شود: فضای اجتماعی و فضای ساخته شده فیزیکی - کالبدی (فضای مصنوعی)؛ فضای اجتماعی "یادآور فضاهای نهادهای اجتماعی" است که مورد مطالعه‌ی جغرافی دانان و جامعه‌شناسان است. فضای ساخته شده بیانگر، ویژگی‌های فیزیکی - کالبدی محیط شهر به‌عنوان "فراپدیده" است که مورد توجه معماران قرار دارد.

فضاهای عمومی شهری، مکانی برای ردوبدل افکار، اندیشه‌ها و شکل‌گیری روابط اجتماعی است (Porta, 1999: 437) که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سهیم هستند، این فضاها محل روابط اجتماعی، ردوبدل اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۰).

فضای عمومی را می‌توان به دو نوع "نرم‌فضا" و "سخت‌فضا" تقسیم کرد، نرم‌فضا، فضایی طبیعی در داخل یا خارج از شهر است که باغ‌ها و فضای سبز را شامل می‌شود. این فضا می‌تواند بدون شکل اولیه و لبه مشخص باشد و نیاز حتمی به مرزبندی و محدوده‌ی معین ندارد؛ همچنین از شلوغی شهر می‌کاهد، در واکنش به فشردگی محیط ساخته می‌شود و عملکرد تفریحی (باغ‌ها، پارک‌ها) دارد. سخت‌فضا، فضایی است که از اطراف به بدنه‌های معماری شده محصور می‌شود (میدان) می‌شود. این فضا قابل اندازه‌گیری و قابل ادراک است و فعالیت‌های انسانی در آن جاری هستند (توسلی و بنیادی، ۱۳۸۶: ۳۱). بر اساس دسته‌بندی دیگری، فضاهای عمومی به فضاهای باز و سرپوشیده بخش می‌شوند که فضاهای باز مانند میدان، خیابان و کوچه و فضاهای سرپوشیده نیز شامل سینما، تئاتر و فرهنگ‌سراها هستند که گروه اول، عمومی‌ترین و تأثیرگذارترین نوع فضاهای شهری هستند (شیرانی، ۱۳۸۲: ۲۴).

قابلیت دسترسی به فضاهای عمومی

واژه‌ی "دسترسی"، به‌معنای میزان آسانی و سادگی‌ای است که می‌توان از دیگر محل‌ها (مکان) به یک محل رسید. دسترسی کیفیت نسبی یک محل و فضا، ناشی از جایگاه آن فضا و مکان است. بنابراین دسترسی‌پذیری بیشتر به‌آسانی حرکت و ارتباط بین فعالیت‌ها گفته می‌شود (سیف‌الدینی، ۱۳۷۸: ۴).

دسترسی به مفهوم سهولت "نفوذ فیزیکی" و "دستیابی" به بخش‌های مختلف شهری (مکان فعالیت‌ها) است و قابلیت دسترسی به آن به جنبه‌های گوناگون، از جمله وضعیت جنسی، سنی، روانی، اقتصادی و مالی، ساختار اجتماعی و خانواده‌ی افراد بستگی دارد (Doi, Kii and Nakanishi, 2008: 1116). همچنین قابلیت دسترسی به فضاهای عمومی به ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی - اقتصادی، روانی و هندسی شهر مرتبط است (Nicholls, 2001: 201). یک فضای عمومی باید برای همه افراد با هر سطح درآمد و پایگاه اجتماعی و با هر محدودیت جسمی، صرف‌نظر از اینکه در آن نواحی ساکن هستند یا نه، در دسترس باشد. این فضاها باید به‌گونه‌ای باشد که به‌طور مساوی، مورد استفاده‌ی تمامی ساکنان آن محل قرار گیرد (Harnik, 2003: 23).

قابلیت دسترسی^۱ را می‌توان به‌روش‌های مختلف تعریف کرد، قابلیت دسترسی به‌عنوان "آزادی و توانایی افراد (مردم) برای دستیابی به نیازهای اساسی و ابتدایی خود، به‌منظور حفظ کیفیت زندگی آنها تعریف شده است" (Lau and Chiu, 2003: 199). قابلیت دسترسی یک مفهوم گسترده بوده که در تعریف آن نظر یکسانی وجود ندارد. رفع نیازهای مختلف، بر اساس توانمندی‌های افراد و فرصت‌هایی که محیط شهر (فضا - مکان) در اختیار شهروندان قرار می‌دهد (فضای فرصت)^۲ تا آنها بتوانند در هر جا و هر لحظه‌ای از شبانه‌روز، از فضاهای عمومی متنوع سازنده‌ی فضای شهری که به آن دسترسی دارند، استفاده کنند.

بدون وجود دسترسی، مکان نمی‌تواند عمومی باشد (Madanipour, 2010: 8). بر این اساس، دسترسی به دو نوع تقسیم شده است: ۱- دسترسی نسبی، ۲- دسترسی ترکیبی. دسترسی نسبی ارتباط یا درجه تعامل بین دو نقطه‌ی (دو مکان) مشخص را توصیف می‌کند، در حالی که دسترسی ترکیبی (مطلق/کامل)، ارتباط یا تعامل بین یک نقطه و سایر نقاط را در یک فضای جغرافیایی توصیف می‌کند (رهنما و لیس، ۱۳۸۵: ۱۳۷).

تقویت حرکت، ادامه‌ی حرکت، دسترسی و سرزندگی‌های عملکردی و بیولوژیکی، امنیت و ایمنی آموشد، راحتی و دسترسی آسان به فضاهای پیرامون، توقف و استراحت از جمله مهم‌ترین کیفیت‌های فضای عمومی شهر شهروندگرا است. بسیاری از نظریه‌پردازان برجسته‌ی شهری بیان کرده‌اند که فقر دسترسی یا همان دسترسی کم به فضاهای عمومی شهر، از بزرگترین دلایل مؤثر در استفاده و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی است (Pasaogullari and Doratli, 2004: 225). بنابراین می‌توان گفت دسترسی فضایی^۳ و کاربرد بهینه فضای عمومی، یک فرصت نسبی برای ارتباط با فضاهای شهری و تماس با افراد جامعه ایجاد کرده است. در جدول شماره‌ی ۱، تعریف فضاهای عمومی در خصوص ضوابط دسترسی، نقش و منافع آن ارائه شده است.

جدول ۱. تعریف فضاهای عمومی در خصوص ضوابط دسترسی، نقش و منافع آن

فضای عمومی	
دسترسی	<ul style="list-style-type: none"> • دسترسی فیزیکی • دسترسی اجتماعی • دسترسی به فعالیت‌ها و گفت‌وگو • دسترسی به اطلاعات
بازیگر (نقش)	فضایی است که بازیگران دولتی آن را کنترل می‌کنند و مورد استفاده‌ی عمومی قرار می‌گیرد.
علاقه	فضایی که در خدمت منافع عمومی است.

منبع: Madanipour, 2010: 22

1. Accessibility (Real Estate)
2. Opportunity Space
3. Spatial Accessibility

کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی

کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی تعریف خاص و ویژه‌ای ندارد؛ بلکه مفهومی عام و کلی است که دربرگیرنده‌ی عوامل و معیارهای مکان‌یابی بهینه، اصولی و درست فضاهای شهری عمومی بوده که شامل دسترسی آسان، آسایش - فعالیت و کاربری (نوع فعالیت و کاربرد فضای عمومی)، مطلوبیت، سازگاری (فعالیت فضای عمومی با کاربری‌های اطراف) و همجواری (فعالیت و کاربری‌های مجاور) می‌شود (محقق با الهام از سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۵۵-۵۶).

کاربرد بهینه با برنامه‌ریزی کاربری اراضی رابطه‌ی مستقیمی دارد، به گونه‌ای که از تعریف برنامه‌ریزی کاربری زمین برمی‌آید "مدیریت استفاده‌ی خردمندانه از فضا برای بهینه‌سازی الگوی توزیع فعالیت‌های انسانی است" (پورمحمدی، ۱۳۸۲: ۳). با مطرح شدن مفهوم توسعه‌ی پایدار شهری، کاربری زمین به سوی دیدگاه‌های کاربردی و استفاده‌ی بهینه و پایدار اراضی شهری با توجه به عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و غیره متمایل شده است (رهنما، ۱۳۸۷: ۲۶). در واقع کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی، بر پویایی فضای عمومی و بهره‌برداری درست، منطقی، عقلایی و بهینه از زمین تأکید دارد. براساس اصول خردگرایی و هزینه - منفعت، چگونگی استفاده و بهره‌گیری از اراضی شهری نیز، به‌عنوان ابزاری برای تسهیل کارکردهای شهری و تقویت کارایی شهری تلقی شده است و ضرورت "استفاده‌ی منطقی" و "استفاده‌ی بهینه" از زمین و فضا و کاهش ضایعات تجدیدناپذیر، اصل اساسی برنامه‌ریزی شهری و کاربری اراضی شهری^۱ (برنامه‌ریزی کاربری زمین و فضا) است (زیاری، ۱۳۸۱: ۱۲ و ۱۸).

قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی (بهره‌برداری از زمین)^۲ با مناطق مسکونی، محل کار، تأسیسات شهری، استفاده از زمین (بستر اصلی توسعه‌ی شهری)، مکان‌های عرضه‌ی کالا و خدمات و سامانه‌ی حمل‌ونقل، ارتباط مستقیم دارد (Lotfi and Koohsari, 2009: 134).

روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی برپایه‌ی مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی‌های میدانی^۳ و مراجعه‌ی مستقیم به سازمان‌های مربوطه انجام گرفته است. همچنین از ابزار پرسش‌نامه برای دسترسی به اطلاعات مورد نیاز (دیدگاه شهروندان) استفاده شده است. با در نظر گرفتن هدف پژوهش و بررسی سه نوع کلی فضای عمومی (پارک، خیابان و بازار) و هفت فضای شهری مورد بررسی (جدول شماره‌ی ۲)، در مجموع ۲۰۰ پرسش‌نامه (حجم نمونه) با استفاده از روش نمونه‌گیری وضعی (نمونه‌ی نقطه‌ای) و نمونه‌گیری تصادفی (احتمالی) مکانی در فضاهای عمومی و مناطق مسکونی شهر عسلویه توزیع شد. همچنین تحلیل عامل‌های اصلی و مربوطه با استفاده از روابط سنجش معیار نسبی دسترسی، اندازه‌گیری فرصت تجمع و رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که دلیل

1. Urban Land Use

2. Land Utilization

3. Library and field approaches

به‌کارگیری این مدل‌ها با توجه به پیشینه‌ی پژوهش، نوین بودن و کارایی مدل‌ها در سنجش حرکت و جابه‌جایی افراد از طریق پیاده‌روی است.

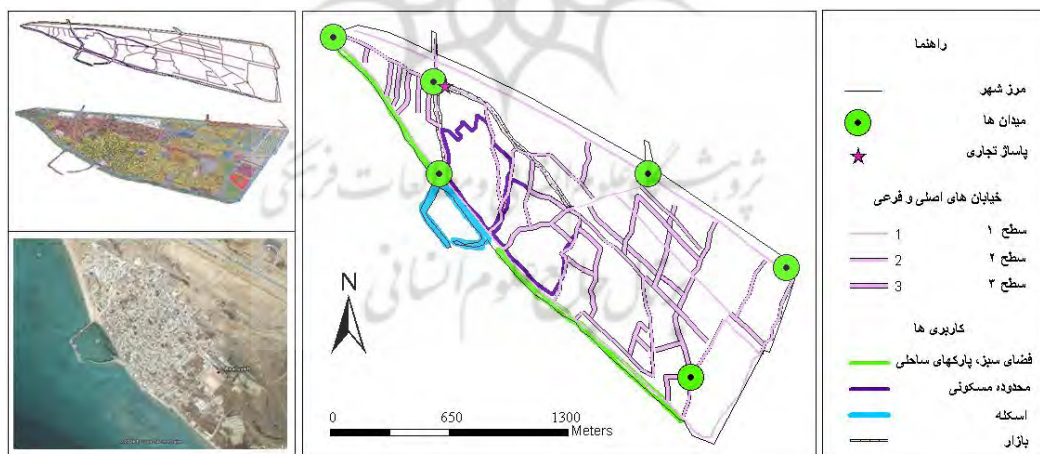
جدول ۲. فضاهای عمومی مورد مطالعه در شهر ساحلی عسلویه

پارک	خیابان	بازار
پارک نگین (پارک ساحلی شمالی) پارک مروارید (پارک ساحلی جنوبی)	خیابان دولت خیابان جمهوری اسلامی	بازار خطی شهر (خیابان دولت) مرکز تجاری خلیج فارس عسلویه پاساژ سماء (مجمع سماء)

منبع: نگارندگان

محدوده‌ی مورد مطالعه

بندر عسلویه^۱ در جنوب شهرستان کنگان، در فاصله‌ی ۷۵ کیلومتری شهر کنگان و ۳۰۸ کیلومتری تا مرکز استان بوشهر قرار دارد. این بندر با مساحتی حدود ۲۳۰ هکتار، دارای ۳۶۰۰ متر مرز آبی است و در جنوبی‌ترین نقطه‌ی استان بوشهر واقع شده است. این شهر در مدار $27^{\circ} 82'$ عرض جغرافیایی شمالی و $52^{\circ} 36'$ طول شرقی، در ارتفاع ۵ متری از آبهای آزاد قرار دارد (جعفری، ۱۳۷۹: ۸۲۶). جمعیت عسلویه در سال ۱۳۸۵ نسبت به دهه‌ی پیش، $2/53$ برابر شده که نشان‌دهنده‌ی رشد سریع جمعیت در این بندر است. به‌همراه این افزایش جمعیت، شهر نیز توسعه و گسترش فیزیکی داشته است (شکل شماره‌ی ۱). بنابراین بهبود و توزیع خدمات و کاربری‌های مورد نیاز بر اساس پاسخ‌گویی به نیازهای شهروندان (طبق سرانه‌ها) به‌روشنی دیده می‌شود.

شکل ۱. نقشه‌ی محدوده‌ی شهر عسلویه و توزیع فضاها و کاربری‌های عمومی موجود در آن

ترسیم: نگارندگان

براساس گزارش مرکز آمار ایران، جمعیت شهر عسلویه در سال ۱۳۷۵ برابر با ۳۰۸۷ نفر (۵۰۴ خانوار) و در سال ۱۳۸۵ برابر با ۷۸۱۸ نفر (۱۵۷۴ خانوار) اعلام شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵). همچنین نسبت جنسی جمعیت شهر در سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۰۳ مرد در مقابل هر ۱۰۰ زن بوده است (کیانی و سالاری سردری، ۱۳۹۰، ۳۰).

بحث و یافته‌ها

در این بخش با توجه به تجربه‌های جهانی و بررسی‌های میدانی، مدل تعامل بین شاخص دسترسی و متغیرهای اجتماعی - اقتصادی و فیزیکی - کالبدی شهر ساحلی عسلویه ارائه شده است (شکل شماره ۲). در ادامه بر اساس مدل‌ها و محاسبات انجام شده یافته‌های پژوهش گزارش می‌شود.

بررسی شاخص‌های قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی

قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی بر اساس شکل، ساختار و محیط طبیعی و انسانی شهر، تحت تأثیر ساختار و بُعد فیزیکی - کالبدی و کارکردی فضاهای شهر و شرایط اجتماعی آن است. یکی از عمده‌ترین عوامل ارتقادهنده‌ی کیفیت محیطی در مناطق شهری، توسعه‌ی شاخص "دسترسی" در مقابل شاخص "حرکت" است و دسترسی مطلوب، عاملی ضروری برای دستیابی به پایداری محیط شهری است (رهنما و لیس، ۱۳۸۵: ۱۳۷).

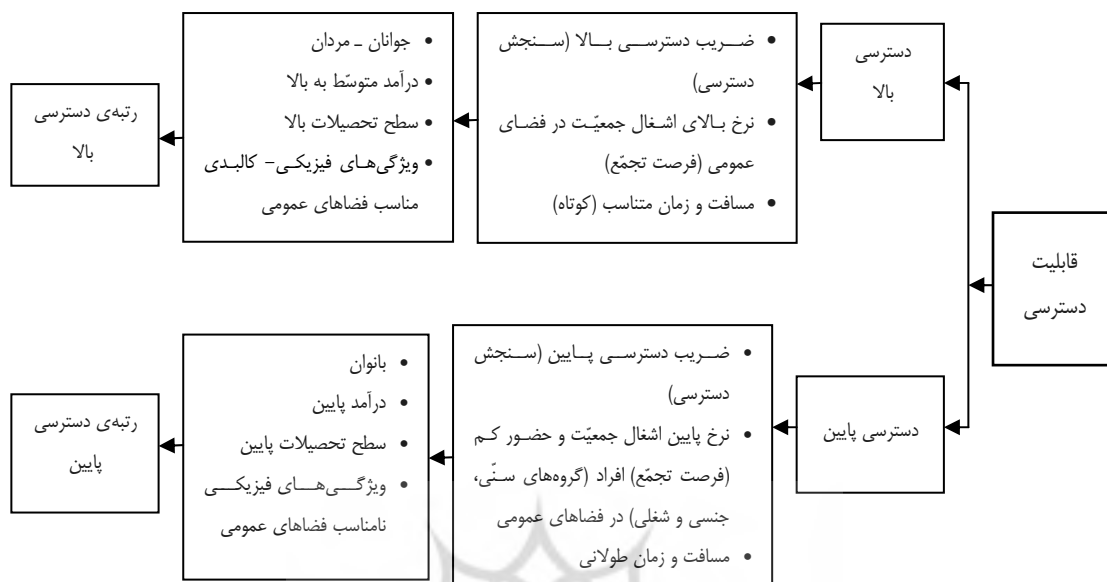
از جمله شاخص‌های بررسی قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی، شاخص‌های تماس اجتماعی (حضور افراد در فضاهای عمومی)، موقعیت‌های اشغال و فرصت‌های جذب (تجمع) افراد به فضاهای عمومی، دسترسی، و نزدیکی به فضای عمومی (بر اساس فاصله‌ی مکانی به متر و زمانی به دقیقه) هستند. بر این اساس، فاصله‌ی زمانی و مکانی، محدودیت‌های اجتماعی فضاها و همچنین عوامل فیزیکی - کالبدی، عملکردی و نوع کارکرد و کاربرد فضاهای عمومی و کاربری‌های پیرامون آن، تأثیری زیادی در قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی شهر دارد. در جدول شماره ۳، خلاصه‌ای از معیارها، شاخص‌ها (عناصر) و روش‌های اندازه‌گیری دسترسی فضاهای عمومی آمده است. همچنین مدل تعامل بین شاخص دسترسی و متغیرهای اجتماعی - اقتصادی و فیزیکی - کالبدی در شهر ساحلی عسلویه در شکل شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۳. معیارها، شاخص‌ها و روش‌های اندازه‌گیری دسترسی فضاهای عمومی

معیار	مواردی که بایستی اندازه‌گیری شود	روش
پراکندگی (پخشایش) ^۱ (پراکندگی فضاهای عمومی)	مشخص کردن فضاهای عمومی شهر	تهیه‌ی نقشه‌ی تخصیصی ^۲ پرسش در مورد زمان و مسافت دسترسی در پرسش‌نامه
مجاورت ^۳ (دسترسی‌پذیری و همجواری فضاهای عمومی)	فضاها، فعالیت‌ها و کاربری‌های مجاور فضاهای عمومی مورد مطالعه‌ی شهر	قابل رؤیت بودن، نزدیک به کدام محل، محل مسکونی و کار (از پرسش‌نامه)
راه‌ها و ابزار دسترسی‌پذیری-ساختار فیزیکی شهر	نوع خیابان و پیاده‌رو، فاصله‌ی مکانی و زمانی دسترسی به فضاهای عمومی	بررسی راه‌های دسترسی به فضاهای عمومی شهر و بررسی کیفیت پیاده‌رو و جذابیت فضاهای عمومی شهر، مدل‌های سنجش دسترسی: فرصت تجمع و جاذبه مبتنی بر اندازه‌گیری دسترسی

منبع: نگارندگان

1. Dispersion
2. Allocation
3. Proximity

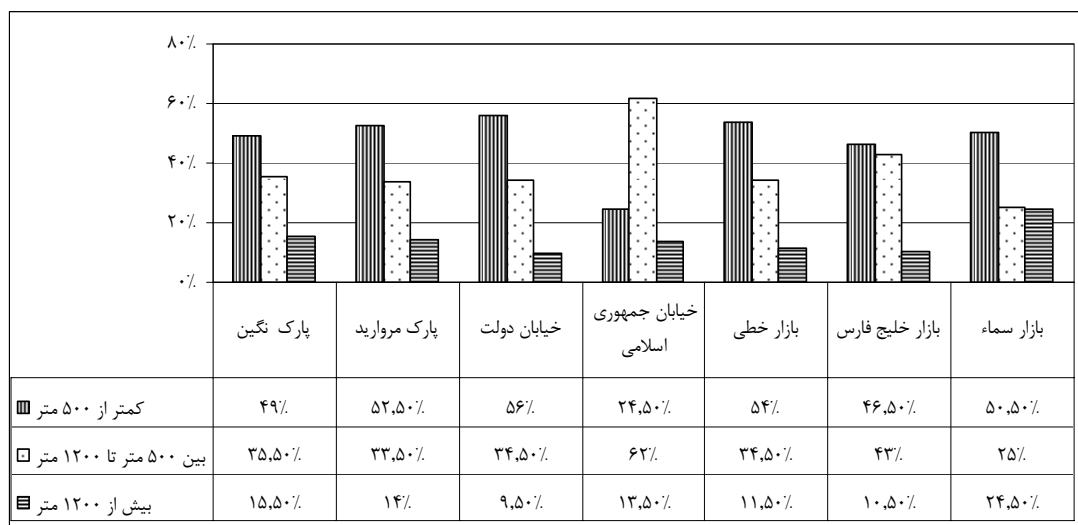
شکل ۲. مدل تعامل بین شاخص دسترسی و متغیرهای اجتماعی - اقتصادی و فیزیکی - کالبدی در شهر ساحلی عسلویه

منبع: نگارندگان

ارزیابی میزان مسافت دسترسی (پیاده) شهروندان به هفت فضاهای عمومی شهر ساحلی عسلویه در سه رده‌ی کمتر از ۵۰۰ متر، بین ۵۰۰ تا ۱۲۰۰ متر و بیش از ۱۲۰۰ متر (شعاع مکانی مسافت) مورد پرسش قرار گرفته شده است. آمار فراوانی نشان می‌دهد که در جذب افراد به فضاهای عمومی از مسافت‌های نزدیک و دور، جذابیت‌ها، موقعیت، ویژگی‌های فیزیکی-کالبدی و کارکردهای فضاهای عمومی مؤثر هستند. بر این اساس با توجه به اینکه ۵۳ درصد از شهروندان بیان کرده‌اند که فضاهای عمومی مورد بررسی نزدیک به محل زندگی (خانه) بوده است، اما فاصله‌ی زمانی دسترسی کمتر از ۵۰۰ متر مربوط به پارک مروارید (۵/۵۲ درصد) با قابلیت دسترسی بالا و پس از آن خیابان دولت و پارک نگین بوده است. بالاترین میزان دسترسی به فضاهای عمومی با قابلیت دسترسی متوسط مربوط به خیابان جمهوری اسلامی با ۶۲ درصد است، سایر وضعیت‌های مسافت دسترسی پیاده به فضاهای عمومی شهر عسلویه، در شماره‌ی ۳ قابل مشاهده است.

بررسی میزان زمان دسترسی پیاده (دقیقه) شهروندان به فضاهای عمومی بندر عسلویه، در سه رده‌ی کمتر از ۱۰ دقیقه، بین ۱۰ تا ۲۵ دقیقه و بیش از ۲۵ دقیقه (شعاع زمانی) در پرسش‌نامه ارائه شده است. نتایج به‌دست‌آمده گویای این مطلب است که فضای عمومی بازار از لحاظ زمان دسترسی کمتر از ۱۰ دقیقه (۵۹ درصد)، بهترین وضعیت را داشته است. همچنین در مورد زمان دسترسی بین ۱۰ تا ۲۵ دقیقه، خیابان جمهوری اسلامی (۵/۵۵ درصد) رتبه‌ی نخست را به خود اختصاص داده است (جدول شماره‌ی ۴).

شکل ۳. ارزیابی میزان مسافت دسترسی (پیاده) به فضاهای عمومی شهر ساحلی عسلویه

جدول ۴. ارزیابی میزان زمان دسترسی (پیاده) به فضاهای عمومی شهر عسلویه

بازار	خیابان		پارک		فضاهای عمومی مورد مطالعه در شهر ساحلی عسلویه		
	جمهوری اسلامی	دولت	مروارید	نگین	فرآوانی	میزان مسافت دسترسی	تأثیر فضای عمومی
بازار خطی، پاساژ خلیج فارس و سماء	۸۰	۱۰۷	۹۹	۹۳	فرآوانی	کمتر از ۱۰ دقیقه	مسافت دسترسی تا فضای عمومی
۱۱۸	۸۰	۱۰۷	۹۹	۹۳	درصد	بین ۱۰ تا ۲۵ دقیقه	
٪۵۹	٪۴۰	٪۵۳/۵	٪۴۹/۵	٪۴۶/۵	فرآوانی	بیش از ۲۵ دقیقه	
۶۰	۱۱۱	۷۳	۹۱	۷۴	درصد	بیش از ۲۵ دقیقه	
٪۳۰	٪۵۵/۵	٪۳۶/۵	٪۴۵/۵	٪۳۷	فرآوانی	بیش از ۲۵ دقیقه	
۲۲	۹	۲۰	۱۰	۳۳	درصد	بیش از ۲۵ دقیقه	
٪۱۱	٪۴/۵	٪۱۰	٪۵	٪۱۶/۵	درصد	بیش از ۲۵ دقیقه	

منبع: نگارندگان

مدل‌های شاخص دسترسی

پیشینه‌ی بحث‌های مربوط به دسترسی، کمابیش به نیم قرن پس از انتشار روش کمی هانس^۱ (۱۹۹۵) بازمی‌گردد (Iacono, Krizek and El-Geneidy, 2010: 133). تسلط گسترده‌ی حومه‌نشینی پس از جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) و استفاده‌ی روزافزون شهروندان از خودرو در سفرهای روزانه، به‌ویژه مسافت بین محل کار و سکونت در مناطق شهری تا اواسط دهه‌ی ۱۹۷۰، سبب شد که بحث‌های مربوط به دسترسی حاشیه‌ای شده و بیشتر تلاش‌ها بر موضوع "حرکت" تا "دسترسی" متمرکز شود. بحران انرژی در دهه‌ی ۱۹۷۰ (افزایش قیمت نفت در سال ۱۹۷۳) و ملاحظات محیطی، باعث تغییر تفکر از "حرکت" به "دسترسی" در برنامه‌ریزی، طراحی و حمل‌ونقل شهری شد (رهنما و لیس، ۱۳۸۵: ۱۳۸).

1. Hanse, W.G

تفاوت مطالعات مختلف در اندازه‌گیری قابلیت دسترسی، منجر به استفاده از روش‌های متفاوتی در ارزیابی فرم‌های عملکردی فضاهای شهری شده است. بر این اساس اندازه‌گیری مسافت طی شده (متر) و زمان (دقیقه) بین مبدأ و مقصد و چگونگی فرصت‌ها و جذابیت‌های فضاهای عمومی شهر، اساس محاسبات هستند.

سنجش معیار نسبی دسترسی به فضاهای عمومی شهر عسلویه

رابطه‌ی شماره‌ی ۱، سنجش معیار نسبی دسترسی به فضاهای عمومی را نشان می‌دهد.

$$T_{i1,2} = \sum_{j=1} S_j / d_{ij}^a \quad j = 1 \quad \text{رابطه‌ی (۱)}$$

که در این رابطه:

$T_{i1,2}$ = معیار نسبی دسترسی از محل مبدأ i_1 ، به مقصد j_2 (محل کار و فضای مسکونی به فضای عمومی)؛

S_j = اندازه‌ی فعالیت در مقصد j_2 (فعالیت‌های فضاهای عمومی مورد نظر - تعداد و نوع کاربری‌ها)؛

d_{ij} = فاصله‌ی زمانی و مکانی یا هزینه‌ی بین مبدأ i و مقصد j (بین فعالیت i و j)؛

a = شاخص (ضریب) و برابر ۲ است.

با توجه به رابطه‌ی شماره‌ی ۱ و موارد ذکر شده، برای نمونه محاسبه‌ی معیار نسبی دسترسی شهروندان از بخش

مسکونی برای پارک نگین به صورت زیر است:

فضای عمومی: پارک نگین p_n (مقصد)،

مبدأ: بخش مسکونی شهر عسلویه

تعداد فعالیت‌ها در پارک نگین بر اساس بازدیدهای میدانی (S): نیمکت رسمی ۳۰ مورد در پارک نگین که به‌عنوان

یک فعالیت در سنجش معیار نسبی در نظر گرفته شده است، ۱- نیمکت غیر رسمی، ۲- رستوران، ۳- سایبان (۷ مورد)،

۴- سرویس بهداشتی، ۵- وسایل بازی کودکان (۹ مورد)، ۱۰- لوازم ورزشی (۱۵ مورد)، ۱۶- سطل زباله، ۱۷- آلاچیق،

۱۸- مسیر ویژه‌ی پیاده‌روی، ۱۹- کف‌سازی، ۲۰- ساحل - محیط طبیعی، ۲۱- درختان، ۲۱- نمادها و مجسمه‌ها (۵)

مورد)، ۲۲- مجسمه‌های نوری - چراغی (۴ مورد)، ۲۳- میز دسته‌جمعی و گروهی و ... در مجموع ۳۵.

$$T_{p_n} = \frac{1}{15} + \frac{1}{15} + \frac{1}{15} + \frac{1}{15} + \frac{1}{15} + \frac{1}{15} \dots = \frac{35}{15} = 6/438 d \quad \text{فاصله‌ی زمانی به صورت میانگین ۱۵ دقیقه}$$

تعداد کاربری‌ها و اندازه‌ی فعالیت‌ها بر اساس مطالعات میدانی، ۳۵ مورد محاسبه شد که با در نظر گرفتن میانگین

فاصله‌ی زمانی از دو بخش مسکونی به پارک ساحلی نگین، معیار نسبی دسترسی به آن، بر اساس رابطه‌ی سنجش

دسترسی مقدار ۶/۴۲۸ به دست آمده است.

بر اساس نتایج معیار نسبی دسترسی مطابق رابطه‌ی سنجش دسترسی به فضاهای عمومی شهر عسلویه، هرچه رقم

به دست آمده پایین‌تر باشد، وضعیت دسترسی به آن فضا بهتر است. بنابراین تحلیل دسترسی به فضای عمومی پارک

نگین با معیار نسبی (۶/۴۲۸) از جهت دسترسی در مرتبه‌ی نخست قرار دارد و پس از آن، پارک مروارید با معیار نسبی

دسترسی (۷/۲۵۸)، بازار شهر (۱۰/۷۱۴)، خیابان دولت (۱۳/۲۳۵) و خیابان جمهوری اسلامی (۱۸/۷۵) در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

اندازه‌گیری فرصت تجمع در فضاهای عمومی

اقدامات و مطالعات اولیه مربوط به این موضوع، از سوی افرادی چون ویکمن، واچز و کوماچی در سال‌های ۱۹۷۴ و ۱۹۷۳ انجام گرفته است (Vickerman, 1974; Wachs & Kumagai, 1973). قابلیت دسترسی و فرصت تجمع یکی از شاخص‌های اساسی در کاربرد بهینه و مطلوبیت فضاهای عمومی هستند. بنابراین، فرصت‌های بالقوه و زمان سفر در دسترسی، تجمع و حضور افراد در فضاهای عمومی تأثیرگذار هستند.

$$A_i = \sum_{j=1}^J B_j a_j \quad \text{رابطه‌ی ۲}$$

بر اساس رابطه‌ی شماره‌ی ۲ که در آن:

A_i = اندازه‌گیری قابلیت دسترسی از مکان A (محل مسکونی) i به فعالیت‌ها و پتانسیل‌های فضای عمومی و محل تجمع j ؛

a_j = فرصت‌های (جذابیت‌های) فضاهای عمومی شهر j ؛

B_j = دو برابر مقدار و ارزش (آستانه) a_j در فضای عمومی j جمعیت جذب می‌شود (El-Geneidy and Levinson, 2006, 7).

اندازه‌گیری فرصت تجمع در فضاهای عمومی شهر عسلویه

به‌منظور اندازه‌گیری قابلیت دسترسی به فضای عمومی شهر، بر اساس رابطه‌ی شماره‌ی ۲، اندازه‌گیری فرصت تجمع و جذب افراد به فضاهای عمومی با توجه به نوع فعالیت‌ها و پتانسیل‌ها (فرصت‌ها محیطی و عملکردی) در هر یک از هفت فضای عمومی شهر عسلویه بررسی شده که نمونه‌ای از آن برای پارک مروارید ارائه شده است.

A_{p_m} = تعداد فعالیت‌ها و فرصت‌های متنوع و متفاوت تجمع بر اساس بازدیدهای میدانی پارک مروارید: ۱- نمازخانه، ۲- نیمکت رسمی ۷ مورد در پارک مروارید که به‌عنوان یک فعالیت در سنجش معیار نسبی در نظر گرفته شده است، ۳- نیمکت غیر رسمی، ۴- سرویس بهداشتی، ۵- بازارچه و میدان تره‌بار، ۶- مسیر پیاده برای بازدید اسکله، ۷- نمادها و مجسمه‌ها (۷ مورد)، ۸- وسایل بازی کودکان (۶ مورد)، ۹- سایبان (۴ مورد)، ۱۰- آلاچیق (۴ مورد)، ۱۱- میدان میوه و تره‌بار، ۱۲- کف‌سازی و سکو‌گذاری، ۱۳- ساحل و ... در مجموع ۳۱ فرصت بوده که بر این اساس، اندازه‌گیری فرصت تجمع محاسبه شد و مطابق رابطه‌ی شماره‌ی ۲، میزان فرصت تجمع جمعیت در پارک مروارید شهر عسلویه ۱۹۲۲ به‌دست آمده است.

$$A_{p_m} = (2 \times 1)^4 + (2 \times 6)^6 + (2 \times 3)^3 + (2 \times 1)^1, \dots = (2 \times 31)^3 = 1922$$

در تحلیل نتایج اندازه‌گیری فرصت تجمع جمعیت در فضاهای عمومی مورد مطالعه‌ی شهر عسلویه، هرچه رقم به‌دست‌آمده بیشتر باشد، فرصت تجمع و حضور مردم در فضاهای عمومی بیشتر و ارزش فضای عمومی نیز بیشتر و بالاتر (برتر) است. بنابراین، میزان و فرصت تجمع پارک ساحلی نگین برابر با مقدار ۲۴۵۰، پارک ساحلی مروارید برابر با ۱۹۲۲، بازار شهر ۸۸۲، خیابان دولت ۵۷۸ و خیابان جمهوری اسلامی ۲۲۸ به‌دست‌آمده است.

اندازه‌گیری رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی

مطالعه‌ی فرایند دسترسی‌ها و اندازه‌گیری دسترسی به فضاهای عمومی مورد مطالعه با استفاده از نتایج به‌دست‌آمده از میزان مسافت (متر) و میزان زمان (دقیقه) دسترسی به فضاهای عمومی و همچنین تحلیل قدرت تکرار استفاده از آن (روزانه، هفتگی و ماهانه) توسط شهروندان (حوزه نفوذ، مراجعت و حرکت شناور) بوده و ارزیابی آنها به‌وسیله‌ی سنجش معیار نسبی دسترسی، فرصت تجمع در و رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی مورد مطالعه انجام گرفته است.

اندازه‌گیری رتبه‌ی دسترسی بر اساس روش توسعه‌یافته و تکمیل‌شده‌ی برین^۱ در سال ۱۹۹۸ است. بر این اساس، در چهارچوب مفاهیم برنامه‌ریزی شهری برای اندازه‌گیری رتبه‌ی دسترسی فضاهای عمومی، متغیرهای واقعی محل - مکان مبدأ و مقصد منطبق بر تعداد افراد (مردم) حضور یافته در فضای عمومی و جذابیت‌ها و کارکردهای آن است که مدل ریاضی آن به‌شرح زیر است:

$$P_{it-1} = [E_j * [R_{j,t-1} / E_i]] \quad \text{رابطه‌ی (۳)}$$

$$R_{j,t} = \sum_{j=1}^J E_{ij} * p_{it-1} \quad \text{رابطه‌ی (۴)}$$

که در آن:

P_{it-1} : قدرت افراد برای مراجعه‌ی دوباره به فضای عمومی (قدرت تکرار در روز، هفته، ماه و سال)؛

E_j : تعداد افراد در فضای عمومی بر اساس فاصله (متر) مقصد j ؛

$R_{j,t}$: رتبه‌ی مکان (فضای عمومی) از j و تکرار t ؛

I : تعداد کل افراد جابه‌جا شده و فضاهای (کاربری‌های) مرتبط از i به یک فضای عمومی j ؛

E_{ij} : تعداد افراد جابه‌جا شده از مبدأ i به مقصد j (محل کار، مناطق مسکونی و یک فضای عمومی به فضای

دیگر) است.

$$E_j = \sum_i E_{ij} \quad \text{رابطه‌ی (۵)}$$

$R_{j,t-1}$: رتبه‌بندی فضای عمومی j بر اساس جذابیت، میزان مراجعه، قدرت تکرار و فاصله، E_i عدد اصلی مردم

ساکن در منطقه (شهر) i ، $E_j = \sum_i E_{ij}$ است (El-Geneidy and Levinson, 2006: 21).

اندازه‌گیری رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی شهر عسلویه

رتبه‌بندی دسترسی به فضاهای عمومی، به کمک روابط شماره‌ی ۳ و ۴ و نتایج فرصت تجمع و معیار نسبی دسترسی به فضاهای عمومی شهر عسلویه بدین ترتیب است. در این روش با در نظر گرفتن اینکه ۷۸۱۸ نفر جمعیت کل شهر در سال ۱۳۸۵ بوده است، افراد جابه‌جا شده (منظور تعداد افراد مورد مطالعه، افراد تکمیل‌کننده‌ی پرسش‌نامه، در فضای عمومی خاص) و بررسی قدرت تکرار مراجعه افراد به فضاهای عمومی رتبه‌ی دسترسی به هر کدام از فضاهای عمومی محاسبه شده است. برای نمونه روش این محاسبه در مورد رتبه‌ی دسترسی به بازار شهر در زیر ارائه شده است.

$$R_{p_n, t} \text{ رتبه‌ی دسترسی به فضای عمومی بازار از سطح شهر (بخش مسکونی)}$$

$$I \text{ تعداد کل افراد شهر} = 7818$$

$$E_{ij} \text{ تعداد افراد در فضای عمومی (پرسش‌نامه) - بازار شهر} = 45$$

$$P_{p_m, t-1} \text{ تعداد افراد در مراجعه دوباره به فضای عمومی بازار به صورت روزانه (قدرت تکرار روزانه)} = 49$$

$$E_j \text{ تعداد افراد مورد بررسی در بخش مسکونی شهر} = 50$$

$$P_{i, t-1} = [45 * [49 / 7818]] = 0.28$$

$$R_m = 50 * 0.28 = 14.10 = 4.7$$

بر اساس ضرایب و نتایج روابط شماره‌ی ۳ و ۴، رتبه‌ی دسترسی به فضای عمومی بازار شهر عسلویه با توجه به این که سه مکان عمومی بازار خطی، پاساژ سماء و مرکز تجاری خلیج فارس بوده ۴/۷ به دست آمده است. بر این اساس، جذابیت‌های بیشتر در فضای عمومی و جذب جمعیت (افراد) و قدرت تکرار (میزان) به صورت‌های گوناگون، بیانگر رتبه‌ی دسترسی بالاتر به فضاهای عمومی است. هر چه عدد به دست آمده بیشتر باشد، رتبه‌ی دسترسی به فضای عمومی مورد مطالعه بالاتر (برتر) است. بنابراین، پارک ساحلی نگین با نمره‌ی ۹/۵ رتبه‌ی نخست و پس از آن، پارک مروارید با نمره‌ی ۵، بازار شهر ۴/۷، خیابان دولت ۸/۳ و خیابان جمهوری اسلامی ۳/۹۹ به دست آمده است.

جدول ۵. نتایج معیار نسبی دسترسی، فرصت تجمع و رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی شهر عسلویه

رتبه	رتبه‌ی دسترسی	رتبه	فرصت تجمع	رتبه	معیار نسبی دسترسی	فضاهای عمومی مورد مطالعه در شهر ساحلی عسلویه	
اول	۹/۵	اول	۲۴۵۰	اول	۶/۴۲۸	نگین	پارک
سوم	۵	دوم	۱۹۲۲	دوم	۷/۲۵۸	مروارید	
دوم	۸/۳	چهارم	۵۷۸	چهارم	۱۳/۲۳۵	دولت	خیابان
پنجم	۳/۹۹	پنجم	۲۲۸	پنجم	۱۸/۷۵	جمهوری اسلامی	
چهارم	۴/۷	سوم	۸۸۲	سوم	۱۰/۷۱۴	بازار	

ارزیابی کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی شهر ساحلی عسلویه

برای بررسی و اندازه‌گیری کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی، چهار شاخص سازگاری، آسایش، مطلوبیت و کاربرد بهینه مورد ارزیابی قرار گرفته شده است.

جدول ۶. اندازه‌گیری کاربرد بهینه (مطلوبیت، سازگاری و آسایش) فضاهای عمومی شهر

معیار	موردی که بایستی اندازه‌گیری شود	روش
آسایش و راحتی - ساگازی	فضاهای فیزیکی - کالبدی و مبلمان فضاهای عمومی شهر، آسایش و راحتی شهروندان، بستگی به فاصله و زمان دسترسی - جابه‌جایی دارد. قرارگیری کاربری‌های سازگار در کنار هم و ناسازگار دور از یکدیگر	تعیین وضعیت و کیفیت مبلمان (نیمکت) فضاهای عمومی شهر بر مبنای پرسش‌نامه و بازدیدهای میدانی
مطلوبیت و کیفیت	تنوع و تعداد فعالیت‌ها و کارکردهای فضاهای عمومی شهر (تلاش برای حفظ و نگهداری عوامل طبیعی و ایجاد فضاهای باز و دلپذیر و چگونگی ارتباط متقابل فضاها با مناطق مسکونی و راه‌های دسترسی)	بررسی نوع فعالیت‌ها و تسهیلات موجود در هر یک از فضاهای عمومی شهر (مشاهده و پرسش‌نامه)
کاربرد بهینه و ملاحظات زیباشناختی	کارکرد بهینه‌ی فضای عمومی شهر با توجه به موقعیت و کارکرد آن، جذابیت‌های فیزیکی - محیطی، حفاظت و پاکیزگی	بررسی کارکرد فضاهای عمومی و کیفیت آن از طریق مشاهده و پرسش‌نامه

منبع: نگارندگان

فضاهای عمومی مورد مطالعه با یکدیگر و سایر فضاهای شهری به‌صورت ساختار یافته عملکرد متقابل ندارد و در واقع عملکرد متقابل فضایی^۱، دسترسی و اتصال^۲ به‌صورت سلسله‌مراتب دسترسی بین فضاها وجود ندارد. بر این اساس، دسترسی مناسب و آسان به فضاهای عمومی به‌صورت پیاده در شهر عسلویه از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و کمترین محرومیت استفاده و قابلیت دسترسی مربوط به فضاهای عمومی خیابان جمهوری اسلامی است. با در نظر گرفتن موقعیت نسبی فضاهای عمومی مورد مطالعه، کاربرد بهینه و تحلیل کاربری‌های مجاور فضاهای عمومی در ارتباط با پراکنش فضاهای عمومی در سطح شهر به‌صورت زیر ارائه می‌شود:

پارک نگین با دیگر فضاهای فرهنگی ارتباط تنگاتنگی دارند؛ زیرا این فضاها با تسهیلاتی چون، کتابخانه، زمین بازی کودکان و... تجهیز شده که از این نظر وضعیت مطلوبی دارد. از لحاظ مطلوبیت کاربری تفریحی دو پارک ساحلی نگین و مروارید با زمین و محیط اطراف پیوند قوی دارد و در واقع بین محیط ساخته شده (مصنوع) و محیط طبیعی ارتباط منطقی و علمی ایجاد شده است که از این لحاظ خیابان ساحلی شمالی و جنوبی تکمیل‌کننده‌ی این ارتباط (سیروکولاسیون) هستند.

مطابق بازدیدهای میدانی ساختار و ترکیب بصری در فضای عمومی پارک ساحلی نگین و مروارید با هم سازگار بوده و حفظ و نگهداری طبیعت نیز تا میزان زیادی رعایت شده است. برای مثال، وجود کاربری بیمه‌ی البرز در مجاور

پارک نگین کاملاً ناسازگار و برپایی کتابخانه در ضلع شمالی پارک سازگار است. همچنین در پارک مروارید کاربری‌های مالی و بیمه‌ای به نسبت ناسازگار و لوازم التحریر به نسبت سازگار است. کاربری‌های بخش مرکزی شهر عسلویه از نظر نوع و همخوانی فعالیت‌ها (تجاری) با یکدیگر هماهنگ نیست و در جذب افراد به فضاهای عمومی و شکل دادن به تعامل اجتماعی^۱ موفق نبوده است. برای نمونه، قرارگیری مدرسه‌ی راهنمایی سلمان در بخش تجاری شهر کاملاً ناسازگار است. در جدول شماره‌ی ۷، ارزیابی کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی از دیدگاه شهروندان مشاهده می‌شود. در این ارزیابی خیابان دولت با ۹۸ درصد بدترین وضعیت در ساختار فیزیکی - کالبدی پیاده‌روها از لحاظ کمیت و کیفیت و پس از آن، بازار شهر با ۹۷/۵ درصد قرار گرفته است.

جدول ۷. ارزیابی کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی شهر عسلویه

فضاهای عمومی		ساختار فیزیکی - کالبدی پیاده‌روها (کیفیت و کمیت)	
مورد مطالعه در شهر عسلویه		مناسب	نامناسب
		درصد	فراوانی
پارک	نگین	۷۷٪	۱۵۴
	مروارید	۳۷٪	۷۴
خیابان	دولت	۲٪	۴
	جمهوری اسلامی	۳۹/۵٪	۷۹
بازار	خطی	۲/۵٪	۵
			۴۶
			۱۲۶
			۱۹۶
			۱۱۹
			۱۹۵

منبع: نگارندگان

نتیجه‌گیری

با توجه به توسعه‌ی شهر عسلویه و روند افزایشی جمعیت در منطقه، به دلیل فعالیت‌های صنعتی اخیر در پارس جنوبی، ارزیابی قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی (پارک، خیابان و بازار شهر) برای دسترسی شهروندان ضروری است. تجربه‌ها و سوابق جهانی نیز نشان می‌دهد که میزان توجه به فضاهای عمومی طی دو دهه‌ی گذشته رو به گسترش بوده است.

سیمای شهر عسلویه با توجه به چشم‌انداز ساحلی آن در محدوده‌ی پارک ساحلی نگین و مروارید، بر اساس روابط و پویایی جامعه و محیط اجتماعی - بهره‌برداری بهینه‌ی انسان از محیط طبیعی در کنار فعالیت انسانی - و نظم فضایی (ساختار) فضاهای عمومی در جهت همبستگی اجتماعی ایجاد شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که پارک ساحلی نگین با معیار نسبی دسترسی ۶/۴۲۸ بهترین رتبه‌ی دسترسی (۹/۵) و وضعیت از لحاظ کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی را دارد و در مقابل آن، خیابان دولت با ۹۸ درصد و بازار شهر با رتبه‌ی دسترسی (۴/۷) و ۹۷/۵ درصد از دیدگاه شهروندان، پایین‌ترین کیفیت و مطلوبیت را در ارزیابی کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی داشته است. همچنین پایین‌ترین معیار نسبی

دسترسی ۱۸/۷۵، فرصت تجمع ۲۲۸ و رتبه‌ی دسترسی ۳/۹۹ مربوط به خیابان جمهوری اسلامی است. بر اساس یافته‌های پژوهش بهترین فضای عمومی شهر عسلویه از میان فضاهای عمومی بخش ساحلی (پارک نگین و پارک مروارید) و بخش مرکزی شهری (بازار، خیابان دولت و خیابان جمهوری اسلامی) از لحاظ قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه، فضای عمومی پارک نگین است. تغییر مثبت ضریب شاخص و رتبه‌ی دسترسی به فضاهای عمومی در شهر عسلویه بر اساس موقعیت آن، بدین گونه است که فضاهای عمومی ساحلی شهر در رتبه بالاتری هستند و در واقع موقعیت مکانی این فضا هماهنگ با شرایط طبیعی قرار داشته و در قابلیت دسترسی تأثیرگذار بوده است، اما موقعیت بازار (بخش تجاری) با توجه به ویژگی‌های فیزیکی - کالبدی (مبلمان - پیاده‌رو) موجب تغییر منفی ضریب دسترسی شده است. فضاهای عمومی مانند بازار، خیابان دولت و جمهوری اسلامی با توجه به موقعیت مرکزی آنها، از نظر میزان و قدرت استفاده، دارای رتبه‌ی کمتری هستند که عامل آن شلوغی این بخش از شهر و کارکرد خودروها در خیابان‌ها است. بر این اساس، دسترسی برای همه شهروندان از هر مبدأ به هر کدام از فضاهای عمومی مورد مطالعه، تحت تأثیر خوانایی، دسترسی، جذابیت‌ها و کارکردهای آن قرار دارد. قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی بندر عسلویه، تحت تأثیر همجواری کاربری‌های فضاها است، اما میزان و تأثیر آن نسبت به موقعیت و ویژگی‌های فیزیکی متفاوت است. بنابراین مطابق یافته‌های پژوهش، قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی در شهر ساحلی عسلویه تحت تأثیر موقعیت، همجواری، زمان سفر و ویژگی‌های فیزیکی - کالبدی بوده و بر این اساس، قابلیت دسترسی با کارکرد و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی در شهر به‌طور مستقیم با هم در ارتباط هستند. هر کدام از فضاهای عمومی مورد مطالعه که ضریب دسترسی و فرصت تجمع بیشتر و همچنین رتبه‌ی دسترسی بالاتری دارد، به همان میزان نیز در کارکرد و کاربرد موفق‌تر بوده است.

پیشنهادها و راهکارها

پس از ارزیابی وضعیت دسترسی و کاربرد بهینه‌ی فضاها و قابلیت دسترسی و استفاده از فضاهای عمومی بازار، خیابان و پارک در شهر عسلویه، پیشنهادهای علمی و اجرایی برای رفع مشکلات و استفاده‌ی بهینه از فضاهای عمومی با قابلیت دسترسی همگانی و بهره‌گیری از محیط طبیعی ساحلی ارائه شده است.

بنابراین دولت محلی - مدیریت شهری^۱ (شهرداری) بایستی با نظارتی هماهنگ با برنامه‌ریزی جامع و راهبردی و با مشخص کردن ناحیه‌ی کنترل شهری (UCA)^۲ در حاشیه‌ی سواحل شهر، از کارکرد و توسعه‌ی کاربری‌های شخصی (خصوصی) جلوگیری کند. در مقابل شهروندان را برای توسعه‌ی کاربری‌های شخصی و شکل‌گیری شهر فشرده^۳ با هدف توسعه‌ی شهرنشینی در فضاهای بایر و خالی بخش جنوبی عسلویه تشویق کند.

با توجه به شرایط طبیعی و ساحلی شهر و همچنین ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه‌ی عسلویه،

1. Urban Management
2. Urban Control Area
3. Compact City

پیشنهادهای زیر برای بهبود کیفیت زندگی شهروندان و مدیریت زندگی و اصلاح فضاهای عمومی شهر عسلویه، در راستای کارکرد و کاربرد بهینه‌ی فضاهای عمومی این شهر ارائه می‌شود:

- الگوی کاربری اراضی ترکیبی^۱ در پراکنش کاربری‌های شهری و کاربری ترکیبی فضاهای عمومی و تقویت عرصه‌ی جمعی؛
- جداسازی کاربری‌های تجاری و مسکونی با تأکید بر توسعه‌ی فضاهای عمومی شهر؛
- بهبود کارایی فضاهای سبز عمومی شهر؛
- توسعه‌ی پارک‌های مصنوعی، طبیعی و ترکیبی از هر دو در شهر ساحلی عسلویه - پارک مصنوعی در مراکز شهر و پارک طبیعی در سواحل شهر و شبکه‌ی ارتباطی پیوسته بین این دو پارک.
- بهبود ساختار شهری (شبکه‌ی ارتباطی، خیابان و پیاده‌رو - برنامه‌ریزی ارتباطی^۲) و زیرساخت‌های فضاهای عمومی شهر ساحلی عسلویه؛
- تجهیز بخش مرکزی و بازار شهر به تجهیزات و مبلمان شهر و فضای سبز عمومی.

منابع

1. Daneshpour, S. A., 2000, **Recognizing the Concept of Identity in Urban Spaces**, Ph.D. Thesis, Tehran University. (*in Persian*)
2. Doi, K., Kii, M. and Nakanishi, H., 2008, **An Integrated Evaluation Method of Accessibility, Quality of Life, and Social Interaction**, Environment and Planning B: Planning and Design, Vol. 35, No. 6, PP. 1098-1116.
3. El-Geneidy, A. M. and Levinson, D., 2006, **Access to Destinations: Development of Accessibility Measures**, Pillsbury Department of Civil Engineering University of Minnesota.
4. Harnik, P., 2003, **The Excellence City Park System: What makes it great and How to Get There?** The Trust for Public Land Pub, Washington D.C.
5. Iacono, M., Krizek, K. J. and El-Geneidy, A., 2010, **Measuring Non-motorized Accessibility: Issues, Alternatives, and Execution**, Journal of Transport Geography, Vol.18, No. 1, PP. 133-140.
6. Jafari, A., 2000, **Encyclopedia of Iranian Geography (Giytashenasy of Iran)**, Vol.3, Cartography and Geographic Institute Giytashenasy, Tehran. (*in Persian*)
7. Kiani, A and Salari Sardari, F., 2011, **Studying Priorities for Designing Urban Landscape of Public Spaces in Assalouyeh Using ANP Model**, Journal of Bagh-I- Naza, Vol.8, No.18, PP. 25-38. (*in Persian*)
8. Lau, J. C. Y. and Chiu, C. H., 2003, **Accessibility of Low-income Workers in Hong Kong, Cities**, Vol. 20, No. 3, PP. 197-204.

1. Mixed Use

2. Communicative Planning

9. Lotfi, S. and Koohsari, M.J., 2009, **Measuring Objective Accessibility to Neighborhood Facilities in the City (A Case Study: Zone 6 in Tehran, Iran)**, Cities, Vol. 26, No. 3, PP. 133-140. *(in Persian)*
10. Madanipour, A., 2005, **Urban Space Design (Outlook on Social and Spatial Processes)** Farhad Mortezaei Translated, Second edition, Publishing Companies and Urban Planning Process, Tehran. *(in Persian)*
11. Madanipour, A., 2010, **Whose Public Space? International Case Studies in Urban Design and Development**, Publishing Routledge, London and New York.
12. Nicholls, S., 2001, **Measuring the Accessibility and Equity of Public Parks: a Case Study Using GIS**, Managing Leisure, Vol. 6, No. 4, PP. 201-219.
13. Pasaogullari, N., Doratli, N., 2004, **Measuring Accessibility and Utilization of Public Spaces in Famagusta**, Cities, Vol. 21, No. 3, PP. 225-232.
14. Porta, S., 1999, **The Community and Public Space, Ecological Thinking, Mobility and Social Life in the Open Spaces of the City of the Future**, Futures, Vol. 31, No. 5, PP. 437-456.
15. Pour-Mohammadi, M.R., 2003, **Urban Land Use Planning**, Publishing Samt, Tehran. *(in Persian)*
16. Rahnama, M. R. and lic A., 2006, **Measuring Changes in the Region Access to the Metropolitan of Sydney**, Journal of Geography and Development, Vol. 6, No. 4, PP. 101-129. *(in Persian)*
17. Rahnama, M. R., 2008, **Regarding the Realization of Research Projects Detailed City with an Emphasis on User Education and Health**, University of Jihad (Jahad Daneshgahi), Mashhad. *(in Persian)*
18. Saieydnya, A., 2003, **Cultural Spaces, Sports and Recreation**, Municipalities Green Book, Vol. I, Publications Organization Shahrday Country, Second Edition, Tehran. *(in Persian)*
19. Saif al-Din, F., 1999, **Dictionary of Urban and Regional Planning**, Shiraz University Press, Shiraz. *(in Persian)*
20. Shirani, H., 2003, **Organizing the Location**, Publishing of Azarakhsh, Tehran. *(in Persian)*
21. Statistical Center of Iran, 1996, **Population and Housing**, Census Kangan city. *(in Persian)*
22. Statistical Center of Iran, 2006, **Population and Housing** Census Kangan city. *(in Persian)*
23. Tavasoly, M. and Bonyadi, N., 2007, **Urban Space Design - Urban Spaces and its Position in the Lives of Urban Landscape**, Shahidi Publications, Tehran. *(in Persian)*
24. Vickerman, R. W., 1974, **Accessibility, Attraction and Potential: A Review of Some Concepts and Their Use in Determining Mobility**, Environment and Planning A, Vol. 6, No. 6, PP. 675-691.
25. Wachs, M., & Kumagai, T., 1973, **Physical Accessibility as a Social Indicator**, Socioeconomic Planning Science, Vol. 7, No. 5, PP. 327-456.
26. Ziari, K., 2002, **Urban Land Use Planning**, Yazd University Press, Yazd. *(in Persian)*